

**UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI, CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOSOFIE**

TEZĂ DE DOCTORAT

Rezumat

Cum devine cineva creștin?

*Parcursul gândirii lui Søren Kierkegaard
de la idealismul german până la critica creștinismului*

**Coordonator științific:
Prof. univ. dr. Veress Carol**

**Doctorand:
Lang Mark**

**Cluj-Napoca
2025**

Cuvinte-cheie

rațiune, reflecție, ființă, existență, devenire, tranziție, conștiință de sine, imanență, transcendență, identitate, diferență, mișcare, interioritate, estetică, etică, religie, ironie, umor, îndoială, realitate, posibilitate, necesitate, păcat, angoasă, alegere, paradox, iubire, salt, repetiție, creștinism, păgânism

Cuprins

Introducere

- Contururile temei
- Direcții principale de cercetare
- Considerații metodologice
- Structura lucrării
 - 1. Critica sistemului de identitate monist
 - 2. Critica creștinismului speculativ
 - 3. Creștinismul paradoxal

Capitolul 1. Critica sistemului de identitate monist

- 1.1. Eul ca fundament al filosofiei identității
 - 1.1.1. Teza fundamentală și identitatea eului
 - 1.1.2. Hegel și idealismul subiectiv
 - 1.1.3. Eul ca sinteză
- 1.2. Îndoiala ca fundament al filosofiei moderne
 - 1.2.1. Contradicțiile îndoielii în *De omnibus dubitandum est*
 - 1.2.2. Îndoiala modernă și îndoiala existențială
 - 1.2.3. Kierkegaard și filosofia modernă
- 1.3. Natura realității și devenirea existentului
 - 1.3.1. Natura realității în gândirea lui Hegel
 - 1.3.2. Ființa de negândit ca un nou început
 - 1.3.3. Devenirea existentului

Capitolul 2. Critica creștinismului speculativ

- 2.1. Păcatul ca fundament al celei de-a doua etici
 - 2.1.1. Impactul studiului asupra libertății al lui Schelling asupra gândirii kierkegaardiene
 - 2.1.2. A doua filosofie, sau a doua etică
 - 2.1.3. Angoasa ca o categorie a distincției
- 2.2. Umorele ca perspectivă

- 2.2.1. Ironia și umorul
- 2.2.2. Umorul ca virtute creștină
- 2.2.3. Umorul ca viziune speculativă
- 2.3. Sarcina de a deveni creștin
 - 2.3.1. Devenirea
 - 2.3.2. Mișcarea și timpul
 - 2.3.3. Repetiția

Capitolul 3. Creștinismul paradoxal

- 3.1. Iubirea ca noțiune privilegiată a religiei
 - 3.1.1. Concepția lui Fichte despre iubire, sau doctrina religiei
 - 3.1.2. Iubirea religioasă paradoxală
 - 3.1.3. Concepția lui Kierkegaard despre iubire
- 3.2. Excurs. Iubirea demonică la Kierkegaard
 - 3.2.1. Întârziatul idealismului german
 - 3.2.2. Critica conceptului kierkegaardian al iubirii
- 3.3. Paradoxul iubirii
 - 3.3.1. Filosofie sau teologie
 - 3.3.2. Legea abrogată

Concluzii

Bibliografie

Operele lui Søren Kierkegaard
Bibliografie secundară

Rezumatul tezei de doctorat

Filosofia lui Søren Kierkegaard a crescut din idealismul german, mai precis din critica lui Hegel – această informație a devenit deja un clișeu în legătură cu autorul danez. Spre sfârșitul secolului XX, însă, au devenit mai puternice vocile interpreților care argumentau că nu doar marele sistematizator al idealismului, Hegel, ci și Schelling și Fichte au avut o influență la fel de mare asupra gânditorului danez. În gândirea lui Kierkegaard, se întâlnesc inspirații venite din toate aceste direcții diferite, care formează o concepție nouă, motivată de întrebarea ce provine din afara filozofiei: „Cum devine cineva creștin?”

Scopul lucrării mele este analiza relației dintre Kierkegaard și idealismul german, în funcție de acea definiție paradoxală a creștinismului care, în gândirea autorului danez, prin

conceptul de iubire, a dus la suspendarea principiului constituțional ce definește totalitatea imanenței. În cadrul cercetării mele, am încercat să urmăresc drumul gândirii care duce la critica creștinismului la Kierkegaard și la fundamentarea acesteia. În procesul de reconstrucție, nu am putut ocoli ajutorul autorilor idealismului german – Hegel, Fichte și Schelling. În opinia noastră, este util să urmărim această abordare metodologică, deoarece aceste comparații nu doar că fac evidente problemele ridicate, dar, în același timp, pun într-o lumină mai clară pozițiile kierkegaardiene. În cercetările mele, am încercat să completez și să armonizez aceste proceduri de comparație cu noile tendințe interpretative care s-au conturat în jurul operei lui Kierkegaard. Interpretările tradiționale ale operei kierkegaardiene, care analizează teoria existențială a ființei prin conceptul de paradox, au fost înlocuite în ultimul timp de abordări inovative. Forța acestor interpretări constă în faptul că ele depășesc cadrul filosofiei existențialiste din secolul XX și interpretează gândirea lui Kierkegaard ca pe o formă de devenire deschisă, în același timp legând strâns această concepție de viziunea paradoxală a creștinismului a autorului danez.

Prin urmare, **tema cercetării mele** este una dublă: pe de o parte, analizez relația dintre Kierkegaard și idealismul german, iar pe de altă parte, teoria existențială a ființei a lui Kierkegaard. Cele două direcții se întâlnesc în critica creștinismului bazată pe conceptul de iubire al lui Kierkegaard.

Metoda mea de cercetare – în acord cu tema investigată – este în primul rând filosofico-istorică, întrucât încerc să plasez întrebările examinate în contextul problematicii proprii epocii lui Kierkegaard. Totodată, desfășurarea cercetării urmează mișcarea continuu în expansiune a cercului hermeneutic, prin care cercetarea poate pătrunde tot mai adânc în direcția principiilor esențiale ale gândirii kierkegaardiene. În cercetarea noastră, conceptul de critică are un rol central. Kierkegaard își afirmă propria poziție critică tocmai împotriva lui Hegel, comparând abstractitatea generalității teoriei ontologice a gânditorului german cu realizarea sa concretă. Potrivit criticii lui Kierkegaard, viziunea hegeliană totalizantă asupra lumii și principiul monist au declanșat aceleași tendințe de abstractizare în viața cotidiană și în societate – dar, în special, în religie – ca și în filosofia modernității. Totodată, critica lui se prezintă ca o anticipare a atitudinii critice a Școlii de la Frankfurt.

Teza mea de doctorat este structurată în trei mari capitole, fiecare dintre acestea fiind împărțit în trei subcapitole independente.

În primul capitol al lucrării – Critica sistemului de identitate monist – îmi propun să prezint critica lui Kierkegaard la adresa modernității, demonstrând că, potrivit lui Kierkegaard, filosofia modernă a creat un sistem monist înțeles logic, care, prin însăși natura sa, intră în contradicție cu o filosofie ce pune existența în centrul său. În continuare, voi demonstra cum autorul danez dezvoltă o poziție filosofică care consideră întruparea ca model, oferind o critică radicală a conceptului de realitate al sistemului monist de identitate.

În primul subcapitol, intitulat *Eul ca fundament al filosofiei identității*, mă concentrez asupra conceptului de eu dezvoltat de Kierkegaard, care, deși ne reamintește în multe aspecte de conceptul de eu fichtean, structura eu-lui în sensul existențial este totuși o negare a presupunerii că ar putea exista un eu înțeles în termenii unei fundamentări raționale pure. Mai mult, Kierkegaard a condus conceptul de eu într-o direcție interpretativă ce înțelege existența sa prin relaționalitate. Această existență relațională se fundamentează în conceptul lui Dumnezeu, care depășește domeniul posibilelor conceptualizări.

În al doilea subcapitol – *Îndoiala ca fundament al filosofiei moderne* – încerc să demonstrez că, spre deosebire de paradigma epistemologică a filosofiei moderne, în care conceptul de îndoială joacă un rol central, Kierkegaard a făcut din punctul de plecare existențial dimensiunea teritoriului posibil al gândirii. Susțin că gânditorul danez nu a dorit să suprascrie validitatea abordării științifice, ci a intenționat să efectueze o corectare care să excludă astfel de abordări ale filosofiei din domeniul întrebărilor existențiale. De asemenea, arăt că Kierkegaard a plasat etica în centrul propriei gândiri existențialiste, iar în orizontul acestei modalități filosofice de chestionare, interesul este față de ființare în sens existențial, care își atinge punctul culminant în categoria deciziei.

În al treilea subcapitol, intitulat *Natura realității și devenirea existentului*, încerc să demonstrez că conceptul de realitate al lui Kierkegaard poate fi înțeles în contextul criticii pe care Schelling, în viziunea sa târzie, o adresa lui Hegel. Aici, putem observa și că viziunea lui Kierkegaard asupra realității se referă la radicala exterioritate a transcendenței, prin intermediul căreia filosoful danez a încercat să demonstreze că mișcarea devenirii trebuie înțeleasă ca o acțiune liber aleasă, întrucât aceasta se poate trage din principii cauzale ce depășesc imanența existențială.

În al doilea capitol al lucrării – *Critica creștinismului speculativ* – îmi propun să demonstrez că antropologia filosofică, care pune existența în centrul său și despre care vorbește

Kierkegaard, poate fi înțeleasă printr-o interpretare distinctă a creștinismului, în cadrul căreia categoriile teologice creștine au o semnificație filosofică esențială. Mai departe, ca urmare, subliniez că legitimitatea acestor categorii implică, în mod inclusiv, o critică a creștinismului existent, care în operele pseudonime ale autorului danez apare ca o variantă a creștinismului ce conține reminiscențe păgâne.

În primul subcapitol, intitulat *Păcatul ca fundament al celei de-a doua etici*, încerc să arăt că, prin introducerea categoriei păcatului, Kierkegaard a încercat să găsească un nou punct de plecare pentru discursul antropologic filosofic, în sensul tradiției filosofice. În acest context, realizez o analiză comparativă între *Conceptul de anxietate* și studiul despre libertate al lui Schelling, cu scopul de a evidenția obiectivul filosofic al gânditorului danez de a pune în centrul atenției conceptul de existență, în contextul turnurii antropologice a filosofiei, deja prezentă la Schelling. În opinia mea, prin intermediul conceptului de păcat, Kierkegaard a căutat un concept fundamental prin care, în contrast cu tendințele raționalizatoare ale filosofiei moderne, să poată construi etica pe un concept transcendent. După cum am văzut, conform lui Kierkegaard, transcendența păcatului ar putea juca un rol cheie în dezvoltarea unei posibile căi interpretative, care în interpretarea filosofică a omului, în loc să se limiteze la câmpuri interpretative închise, să prindă conceptul de existență din perspectiva excesului înțeles etic. Pentru aceasta, însă, este necesar un agent etic interpretat ca fiind deschis. Pentru interpretarea creștină, păcatul, ca un concept transcendent, poate servi drept fundament în acest sens.

În al doilea subcapitol – *Umorul ca perspectivă* – încerc să arăt că, în interpretarea unui alt autor kierkegaardian cu pseudonim, Johannes Climacus, conceptul de păcat poate deveni obiectul unei critici nu doar negative, ci și pozitive, la adresa modelului imanent al teoriei existenței din filosofia speculativă. Acest lucru ne conduce totodată și către înțelegerea corectă a religiei, în viziunea autorului danez. În centrul acesteia nu se află experiența adevărului dialectic, așa cum o concepe filosofia speculativă, ci mai degrabă experiența paradoxală a adevărului, pe care, potrivit autorului, creștinismul a predicat-o întotdeauna, experiență ce se situează radical în exterioritate, fiind posibilă doar în întâlnirea absolutului cu imanența. În sens religios, aceasta înseamnă experiența în care Dumnezeu s-a arătat în istorie.

În al treilea subcapitol – *Sarcina de a deveni creștin* – încerc să prezint experiența adevărului, deja discutată în al doilea capitol, dintr-o perspectivă nouă, în contextul întrebărilor existențiale. Așa cum am văzut, conform afirmației lui Johannes Climacus, „trebuie să devii

creștin”, ceea ce implică un apel filozofic practic adresat individului. Cu această întrebare, ne-am întors la problema deja citată a devenirii, dar de această dată o putem aborda nu dintr-o perspectivă epistemologică, ci strict dintr-un unghi al filosofiei practice. După cum se poate observa, întreaga problematică a devenirii se concentrează în jurul conceptului de repetare, care ia simultan în considerare existența temporală a ființei și experiența originară de deschidere pe care perspectiva creștină asupra vieții o impune. În acest capitol, aș dori să ilustrez faptul că repetarea descrie la Kierkegaard acea formă existențială de mișcare care aduce în armonie întreaga problemă a autosuficienței existenței și apariția emergentă a întrupării divine.

În ultimul capitol al lucrării mele – *Creștinismul paradoxal* – încerc să demonstrez că ideea de creștinism a lui Kierkegaard, care pentru el însuși s-a formulat ca scop central al operei, nu poate să se desprindă de semnificația constitutivă a conceptului de iubire. În acest context, încerc să demonstrez că iubirea apare ca o expresie a atitudinii de opoziție a creștinismului față de lume, ceea ce se manifestă prin anularea ordinii existente.

În primul subcapitol – *Iubirea ca noțiune privilegiată a religiei* – încerc să prezint cum a apărut noțiunea de iubire în filosofia religiei a idealismului german. Pentru aceasta, am folosit ca punct de plecare filosofia religioasă târzie a lui J. G. Fichte. În multe dintre aspectele sale, conceptul fichtean poate fi considerat un predecesor al noțiunii de iubire în gândirea lui Kierkegaard. Apoi, am analizat stadiul religios al lui Kierkegaard, prin intermediul întrebării despre mișcarea lui Abraham în saltul său religios, o întrebare care a clarificat faptul că, pentru Kierkegaard – încă din lucrările sale sub pseudonime –, conceptul de iubire joacă un rol fundamental în contextul întrebării despre mișcarea transcendentă.

Al doilea subcapitol, intitulat *Iubirea demonică la Kierkegaard*, reprezintă un excurs în care încerc să prezint modul în care Th. W. Adorno a criticat filosofia existențială a lui Kierkegaard și conceptul său de iubire. Adorno a subliniat că, spre deosebire de interpretările tradiționale ale operei lui Kierkegaard, care încearcă să-l prezinte ca un gânditor anti-idealism, de fapt, opera este marcată de o intenție ascunsă de a continua eforturile idealismului german. Ca ilustrare a acestei teze, discut una dintre prelegerile lui Adorno despre conceptul de iubire al autorului danez.

În al treilea subcapitol – *Critica conceptului kierkegaardian al iubirii* – revin încă o dată asupra ideii de bază a gânditorului danez, idee pe care am reliefat-o de-a lungul tezei mele de doctorat: opoziția dintre imanență și transcendență. Încerc să demonstrez că poziția aparent

radical subiectivistă, care definește modul de gândire al autorului danez, nu reprezintă, de fapt, o capitulare în fața dominației obiectivității, ci mai degrabă o depășire a acesteia dinspre subiectivitate – o depășire care se exprimă în radicalitatea credinței în concretul istoric al întrupării. De asemenea, reflectez asupra observațiilor critice formulate de Adorno și, cu ajutorul concluziilor care decurg din acestea, intenționez să arăt că poziția fundamentală kierkegaardiană, pe care am surprins-o în conceptul de paradox, nu exprimă altceva decât simultaneitatea prezenței și absenței lui Dumnezeu.

Continuând această linie de gândire, în ultimul capitol al lucrării mele – intitulat *Paradoxul iubirii* – susțin că experiența paradoxală a prezenței lipsei oferă conceptului de transcendență acea poziție privilegiată în baza căreia Kierkegaard poate considera că suspendarea principiului constitutiv al conceptului de totalitate imanentă poate fi realizată prin actele iubirii. Prin urmare, modul de funcționare al iubirii active, care suspendă eticul, nu se întemeiază pe înlocuirea principiului imanent cu un alt principiu substanțial, al iubirii lui Dumnezeu. Iubirea este o repetare a existentului în chip de nou, adică nu o negare a legii, ci o împlinire a acesteia. Ea exprimă un surplus existențial care depășește întotdeauna determinările deja existente și, prin chiar acest mod de manifestare, pune sub semnul întrebării valabilitatea lor totalizatoare.

Contribuția mea personală la tema cercetată constă, în primul rând, în perspectiva din care am abordat problema. În timp ce interpretările tradiționale ale operei kierkegaardiene pornesc de la conceptul de existență, eu am încercat să inversez acest unghi de abordare și să privesc întregul demers filosofic prin prisma conceptului de paradox. Contribuția mea se concretizează, de asemenea, în faptul că această perspectivă – adică abordarea operei dinspre conceptul de paradox – a condus la formularea unei interpretări a iubirii ca formă de critică a metafizicii.

Bibliografie selectivă

Operele lui Søren Kierkegaard

Kierkegaard, Søren: *Journals and Papers 1-7*. Trad. Howard Hong – Edna Hong. Princeton University Press, Princeton, 1967-1978.

Kierkegaard, Søren: *Vagy-vagy*. Trad. Dani Tivadar. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978.

Kierkegaard, Søren: *A halálos betegség*. Trad. Rácz Péter. Göncöl Kiadó, Budapest 1993.

Kierkegaard, Søren: *Works of Love*. Trad. Howard – Edna Hong. Princeton University Press, Princeton, 1998.

Kierkegaard, Søren: *A keresztény hit iskolája*. Trad. Hidas Zoltán. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1998.

Kierkegaard, Søren: *Szerzői tevékenységéről*. Trad. Hidas Zoltán. Latin Betűk, Debrecen, 2000.

Kierkegaard, Søren: *Berlini töredékek*. Trad. Gyenge Zoltán. Osiris–Gond–Cura Alapítvány, Budapest, 2001.

Kierkegaard, Søren: *Lezáró nemtudományos utóirat*. Trad. Rokay Zoltán. Lux Color Printing–Szulik Alapítvány, Óbecse, 2016.

Søren Kierkegaard *Gesammelte Werke*. (Hrsg. Emmanuel Hirsch – Hayo Gerdens). Gütersloher Verlagshaus Mohn

Søren Kierkegaard Művei 1-5. (SKM) Trad. Soós Anita et al. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2004-2014.

Bibliografie secundară

Amir, Lydia B.: *Humor and the Good Life in Modern Philosophy*. Suny Press, New York, 2014.

Brata Das, Saitya: *The Political Theology of Kierkegaard*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 2020.

Carlisle, Claire: *Kierkegaard's Philosophy of Becoming: Movement and Positions*. State University of New York Press, New York, 2005.

Czakó István: *Hit és egzisztencia*. Tanulmány Søren Kierkegaard hitfelfogásáról. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2001.

Fichte, J. G.: *A boldog élet útmutatója, avagy a vallás tana*. Trad. Hankovszky Tamás. Szent István Társulat, Budapest, 2013

Markus, Gabriel: *Transcendental Ontology. Essay in German Idealism*. Continuum, London – New York, 2011.

Gyenge Zoltán: *Kierkegaard és a német idealizmus*. Ictus, Szeged, 1996.

Gyenge Zoltán: *Kierkegaard élete és filozófiája*. Attraktor, Máriabesenyő – Gödöllő, 2007.

Hankovszky Tamás: *Fichte korai tudománytanának alapgondolata*. Antropológia és transzcendentális filozófia. L'Harmattan, Budapest, 2014.

Hegel, G. W. F.: *A logika tudománya I-II*. Trad. Szemere Samu. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979

Hegel, G. W. F.: *A szellem fenomenológiája*. Trad. Szemere Samu. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.

Hühn, Lore: *Kierkegaard und der Deutsche Idealismus*. Konstellationen des Übergangs. Mohr Siebeck, Tübingen, 2009.

Schelling, W. F. J.: *Filozófiai vizsgálódások a szabadság lényegéről és az ezzel összefüggő tárgyokról*. Trad. Jaksa Margit – Zoltai Dénes. T-Twins Kiadó, Budapest, 1992.

Schelling, F. W. J.: *A kinyilatkoztatás filozófiája*. Trad. Mazgon Máté. Szent István Társulat, Budapest, 2019.

Stewart, Jon: *Kierkegaard's Relation to Hegel Reconsidered*. Cambridge University Press, Cambridge, 2003.